

Neke karakteristike suvremenog socijalno-geografskog preobražaja ludbreške Podravine

Prostor ludbreške Podravine obuhvaća pre-djele i naselja oko Ludbrega, smještene između Drave na sjeveru i prvih obronaka kalničkog podgorja na jugu. Danas se podudara s teritorijem općine Ludbreg. Ludbreška Podravina je pretežno nizinski prostor čijim srednjim dijelom teče Bednja, praveći još uvijek povremeno, a do nedavno redovno, poplavnu zonu. Južni, viši, dijelovi kraja dižu se uglavnom do 300 metara nadmorske visine, a samo u nekoliko bregova i preko 300 m (Stražbenica i Liepa Gorica).

Ludbreška Podravina pripada i danas u red slabije razvijenih dijelova Podravine. Još 1971. godine bio je to tipičan poljoprivredni prostor s dvije trećine poljoprivrednog stanovništva, sa samo jednim mješovitim naseljem i četrdeset sela.

U poslijeratnom vremenu, a osobito u posljednjih 25 godina, ni ludbrešku Podravinu nisu mimoišli transformacijski procesi. Iako su bili intenzitetom u prosjeku slabiji u nizu elementa bili su vrlo specifični.

Od mnogih u prostoru uočenih transformacijskih procesa izdvojiti ćemo samo dva-tri koja su, po našem mišljenju, značajnija. Prije svih, ističe se uznapredovali i obuhvatni proces deagrarizacije, zatim, u prostoru ludbreške općine slabije zamjetljiv proces urbanizacije i, na kraju, proces formiranja novih funkcionalnih odnosa među naseljima.

Deagrarizacija je vrlo širok proces prelaznja poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredna zanimanja. Taj suvremeni socijalno-geografski preobražaj ima vrlo različit intenzitet, raznolike oblike pojavnosti, mnogobrojne uzroke i, osobito, vrlo specifične posljedice u prostoru.

Kretanje broja stanovništva u ludbreškoj Podravini od 1857. do 1981. godine

Tablica 1

Godina	Broj stanovnika	Indeks
1857.	13.124	55,1
1869.	15.047	63,2
1880.	15.831	66,5
1890.	18.145	76,2
1900.	20.341	85,5
1910.	21.131	88,8
1921.	21.034	88,4
1931.	22.575	94,8
1948.	23.649	99,4
1953.	23.802	100,0
1961.	23.057	96,9
1971.	22.340	93,9
1981.	22.236	93,4

Broj je stanovnika u ludbreškoj Podravini rastao konstantno do 1953. godine, uz manje oscilacije u kriznim, ratnim, godinama. Od 1953. godine do danas, broj stanovnika opada, s tim da se osjeća polagana stagnacija trenda opadanja u najnovijem međupopisnom razdoblju. Značajnije opadanje stanovništva, od 1953. do 1971. godine uzrokovano je prvenstveno deagrarizacijskim procesom, koji je s promjenom zanimanja pratilo i napuštanje ludbreškog kraja.

Kretanje broja ukupnog i poljoprivrednog stanovništva od 1953. do 1971. godine

Tablica 2

Stanovništvo	1953. godina		1961. godina		1971. godina	
	broj	%	broj	%	broj	%
Ukupno	23.802	100	23.057	100	22.340	100
Poljoprivred.	19.681	82,7	17.779	77,1	14.855	66,5

Proces deagrarizacije koji pedesetih godina zahvaća i ludbreški prostor, uvjetovan je, prvenstveno u početnoj fazi, faktorima izvana. Ponuda radnih mjesta izvan poljoprivrede u ludbreškoj je općini sve do kraja šezdesetih godina relativno skromna. Još 1964. godine u ludbreškoj općini bilo je 1989 zaposlenih osoba, a 1969. godine samo 1971 osoba. Sedamdesetih godina brže se otvaraju radna mjesta u nepoljoprivredi. Tako je već 1975. godine bilo zaposleno 3333 osobe.

Osobito između 1953. i 1961. godine, a nešto manje između 1961. i 1971. godine, deagrarizirano stanovništvo iseljava iz ludbreške Podravine. Ukoliko uzmemo u obzir stvarno kretanje broja poljoprivrednih stanovnika od 1953. do 1971. i prirodni priraštaj poljoprivrednog sta-

novništva kraja koji ima izraženu tendenciju opadanja, dolazimo do procjene deagrariziranog stanovništva.

Prema toj procjeni od 1953. do 1961. godine deagrarizirano je ukupno između 2600 do 2800, a od 1961. do 1971. godine 3200 do 3400 poljoprivrednika.

Pored navedenog zapošljavanja u nepoljoprivredi, s nizom prednosti koje deagrarizirani stanovnik stječe u našem društvu, postoje još mnogi poticaji za deagrarizaciju. U ludbreškoj Podravini je, nema sumnje, vrlo značajan faktor u procesu deagrarizacije agrarna struktura kraja. Glavnina poljoprivrednog stanovništva ludbreškog kraja živjela je 1961. godine na posjedima do tri ha veličine, a 1971. godine do pet ha.

Sudjelovanje poljoprivrednog stanovništva općine Ludbreg prema veličini posjeda 1961. i 1971. godine

Tablica 3

Veličina posjeda	do 1 ha		1 — 3 ha		3 — 5 ha		Više od 5 ha	
	1961.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.
Godina	1961.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.	1961.	1971.
% sudjelovanja poljoprivrednog stanovništva	7,8	6,9	47,7	37,6	30,7	36,2	13,8	18,3

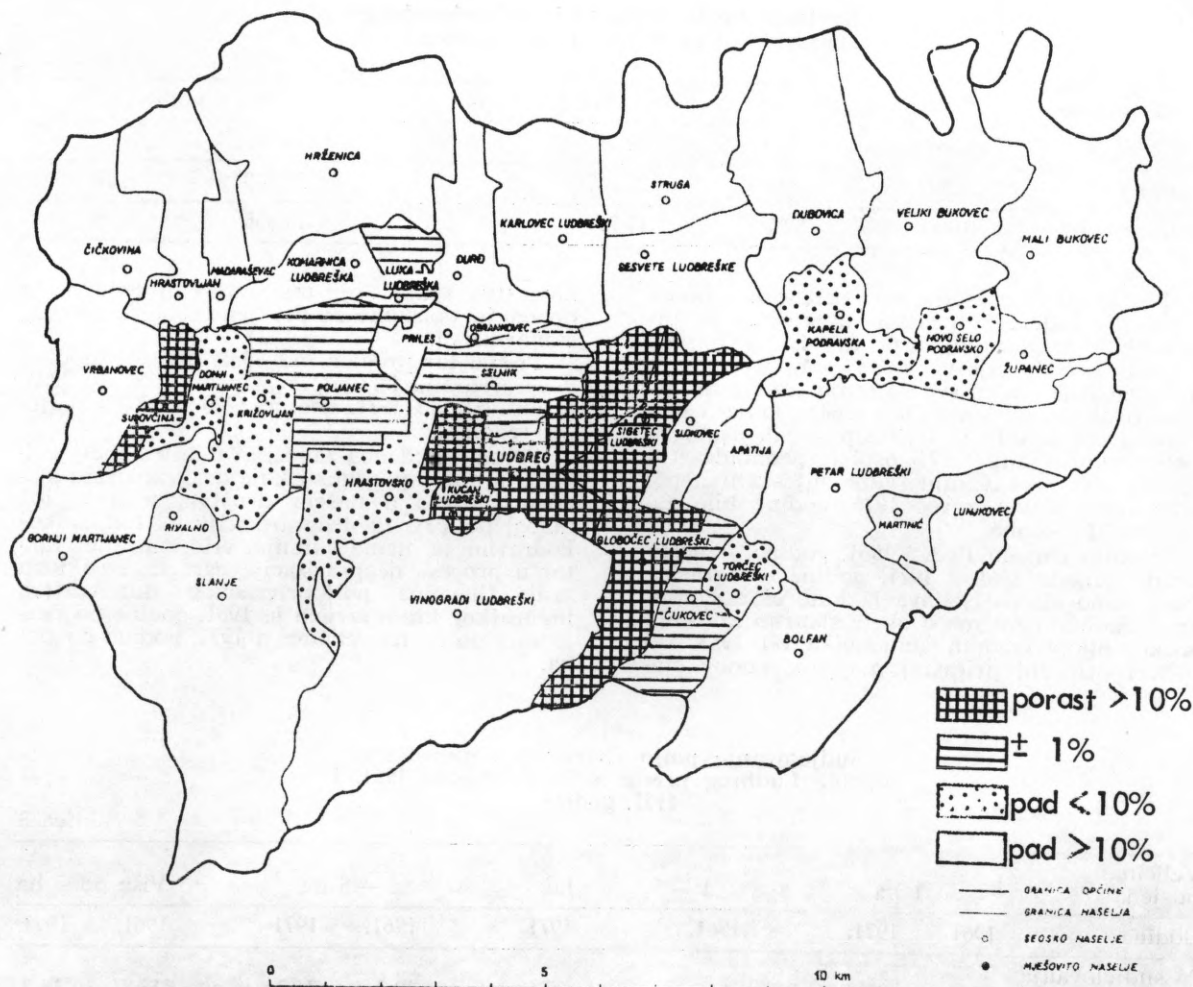
Iako je u strukturi u 1971. godini vidljiv pomak stanovništva prema većem posjedu, to nije moglo spriječiti dalju deagrarizaciju poljoprivrednika.

Privatni posjed je u nas uopće, pa tako i u ludbreškoj Podravini, sitan. Za većinu poljoprivrednih gospodarstava to je nedostatak. Dohodak što se ostvaruje na individualnom poljoprivrednom posjedu u sve je većem raskoraku s dohotkom koji se ostvaruje u nepoljoprivrednim djelatnostima. Prosječna raspoloživa sredstva po članu domaćinstva u SRH 1973. godine iznosila su za poljoprivredno domaćinstvo 8.513,00 dinara, za mješovito domaćinstvo 11.243,60 dinara, a za nepoljoprivredno 15.160,00 dinara.

U prosjeku, nepoljoprivrednik, dakle raspolože, s gotovo dvostruko više sredstava nego poljoprivrednik. Mogućnosti prvenstveno bolje, a mnogi poljoprivrednici smatraju i lakše, zarade

u nepoljoprivrednim djelatnostima, osnovni su uzrok deagrarizacije.

Dalji su faktori prelaska poljoprivrednika u nepoljoprivredna zanimanja: nejednoliki raspored rada tokom dana i godine, a nema sumnje da je i te kako značajan čimbenik i slab društveni status poljoprivrednika-seljaka u našem društvu. Usko s društvenim statusom vezan je čitav kompleks čimbenika iz sfere poljoprivrednika kao svjesnog ljudskog bića. To su tzv. socijalno-psihološki faktori. Pojednostavljeni refleksi ovog kompleksa javlja se u zadovoljstvu ili nezadovoljstvu poljoprivrednika njegovim načinom života. Globalizacijom života, posebno pristizanjem sve brojnijih informacija preko razgranatog sistema komunikacija posredstvom masovnih medija: radija, televizije i novina, o uspješnije organiziranim načinima života u nepoljoprivrednoj sferi djelatnosti, dolazi do nezadovoljstva poljoprivrednika, prije svega poljo-

Sl.1. Porast i pad stanovništva Općine Ludbreg 1948/81. godina po naseljima

privrednim zanimanjem, a zatim i životom u selu.

Dva su glavna puta deagrarizacije: izravni — zapošljavanjem u nepoljoprivrednim djelatnostima i neizravni — školovanjem mlađeg poljoprivrednog stanovništva. Izravna deagrarizacija bila je zastupljena u ludbreškoj Podravini u prvim počecima prelaska poljoprivrednika u nepoljoprivredna zanimanja. Misli se da

začeci ovog oblika deagrarizacije datiraju još iz NOB-a u kojem je seljaštvo bilo upravo najmasovniji element. Velik je broj poljoprivrednika po završetku rata ostao u armiji, ili se zaposlio na raznim funkcijama vezanim uz novu organizaciju vlasti. Daljnji val ovakve deagrarizacije izazvan je većom industrijalizacijom središnje Hrvatske između pedesetih i šezdesetih godina. U tom razdoblju zapošljava se velik dio poljoprivrednika ludbreške Podravine izvan vlasti-

tog kraja. Tek sedamdesetih godina nešto je ojačala industrijalizacija i u ludbreškoj Podravini, što pospješuje daljnji prijelaz poljoprivrednika u nepoljoprivredna zanimanja. Ovome se pridružuje, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, mogućnost zapošljavanja u inozemstvu. Na privremenom radu u inozemstvu bilo je 1971. godine 1051, a 1981. 712 Ludbrežana (još 241 član obitelji).

Neizravni putevi deagrarizacije stanovništva vrlo su široki i teško obuhvatljivi. Deagrarizacija ovim putem odvija se raznim oblicima školovanja, prvenstveno mlađeg naraštaja poljoprivrednog stanovništva, za nepoljoprivredna zanimanja. Samo posrednim putem moguće je doći do nekih podataka o ovim putevima deagrarizacije. U SR Hrvatskoj je 1961/62. godine nakon završetka osnovne škole školovanje nastavilo 61,2 posto djece poljoprivrednika. Danas već 80 posto djece poljoprivrednika nastavlja školovanje na drugom stupnju, što praktično, i redovno, znači po završenom ovom stupnju školovanja i promjenu zanimanja.

Posljedice deagrarizacije brojne su i dalekosežne. U prvi mah čine vidljivim i značajnim posljedične promjene u demografskoj strukturi kraja. Kao izravne najvidljivije posljedice fenomena deagrarizacije, pored odseljavanja stanovništva, zapaženi su uznapredovalo starenje populacije, a zatim feminizacija i negativna selekcija aktivnog poljoprivrednog stanovništva.

Kontingent najstarijeg stanovništva s više od 60 godina starosti dostigao je alarmantno visoko učešće od 18,06 posto u ukupnom broju stanovništva². Kod poljoprivrednog stanovništva učešće starog kontingenta stanovništva iznosilo je oko 20 posto. Zbog odseljavanja pretežno mlađeg i stanovništva srednje dobi, reproduktivno najsposobnijih kontingenata, ludbreška Podravina bilježi izuzetno niske stope prirodnog priraštaja, znatno ispod biološkog demografskog minimuma od 5 posto. To se odražava u smanjenom učešću najmlađeg, tzv. omladinskog, kontingenta stanovništva u tom prostoru. Njegovo je učešće npr. 1971. godine bilo samo 29,22 posto u ukupnom stanovništvu, a misli se da je normalno učešće od najmanje 35 posto. Feminizacija aktivnog poljoprivrednog stanovništva kraja je u porastu. Još 1961. godine bilo je u aktivnom poljoprivrednom stanovništvu samo 38,1 posto žena, a 1971. godine već 49,1 posto. Danas

možemo sasvim sigurno prognozirati da je ženska radna snaga postala glavni nosilac poljoprivrednih radova u poljoprivrednoj proizvodnji ludbreške Podravine. Uočljiv je nedostatak produktivno najsposobnijeg aktivnog stanovništva u starosti od 25. do 35. godine. Njegovo učešće bilo je 1971. godine samo 15,5 posto u poljoprivrednom aktivnom stanovništvu. Istovremeno, takva grupa stanovništva u nepoljoprivrednom aktivnom stanovništvu sudjelovala je 24,5 posto. Aktivno poljoprivredno stanovništvo starije od 50 godina sudjelovalo je s 37,1 posto, a ista takva grupa u nepoljoprivrednom stanovništvu imala je 1971. godine učešće od samo 20,1 posto.

Socijalne posljedice deagrarizacije osjećaju se posebno na razini sela i seoske obitelji. Na razini sela, zbog smanjenja demografskih efekti, pucaju stoljećima stvarani oblici seoske autarhične ekonomije, dolazi do poteškoća u autarhičnoj reprodukciji stanovništva, a nestaje specifična tradicijska socijalno-kulturna heterogenost. Na razini seoske obitelji javlja se raspadanje velikih seoskih porodica. Broj članova seoske porodice se smanjuje. Porodične veze labave, nestaje kolektivni duh i javlja se individualizacija ponašanja.

Djelovanje deagrarizacije na agrarnu strukturu je kompleksno. Deagrarizacija dovodi do nestanka individualnih poljoprivrednika. Niz gospodarstava gubi primarna poljoprivredna obilježja, dobivajući izvore prihoda iz nepoljoprivrednih djelatnosti.

Javlja se sloj seljaka — radnika i jača dnevna migracija radne snage.

Paralelno s deagrarizacijom, ako se uzmu u obzir navedeni fenomeni, javlja se proces urbanizacije. Urbanizacija u ludbreškoj Podravini nov je proces koji tek nastupa. Izravnog oblika urbanizacije u ovom kraju nije bilo do 1971. godine. S obzirom na predviđene tokove, siguran sam da će 1981. godine središnje općinsko mjesto Ludbreg, steći osnovne uvjete, uobičajene prema našoj statistici, da preraste iz mješovitog u gradsko naselje.

U ludbreškoj Podravini prisutnija je neizravna urbanizacija, koja se javlja u nizu pojava preobražaja seoskog prostora, naselja, načina stanovanja, komunalne opremljenosti i načina privređivanja.

**Domaćinstva prema izvorima prihoda
1961. i 1971. godine u postocima**

Tablica 4

Vrsta domaćinstva		Poljoprivredna	Mješovita	Nepoljoprivredna
Godina	1961.	63,5	26,6	9,9
	1971.	47,9	29,7	22,4

Uočeno je znatno povećanje učešća nepoljoprivrednih domaćinstava, slabije povećanje kod

mješovitih i opadanje učešća čistih poljoprivrednih domaćinstava.

**Radio-aparati i televizori 1970. i 1977. godine
u ludbreškoj Podravini**

Tablica 5

Područje	Vrsta aparata Godina	Radio-aparati		Televizori	
		Ukupno	Stanovnika na jedan aparat	Ukupno	Stanovnika na jedan aparat
Ludbreška Podravina	1970.	3401	8,0	973	25,0
	1977.	5266	4,8	3203	7,0
SRH	1970.	908.104	6,0	481.247	10,0
	1977.	1.173.087	4,5	950.962	5,4

Opremanje domaćinstava sredstvima masovnog komuniciranja napreduje, ali još uvijek zaostaje opremljenost za republičkim prosjekom. Pozitivno je što se u najnovije vrijeme te razlike prema prosjeku republike bitno smanjuju.

Infrastrukturna opremljenost naselja kraja još uvijek zaostaje i nedovoljna je, ali kreće na bolje. Prema podacima ankete 1979. godine već su 32 naselja općine imala asfaltni cestovni pristup, a čak 33 naselja i vlastitu autobusnu stanicu. Još su četiri naselja imala cestovnu vezu običnim, mekim, seoskim putem.

Naselja ludbreške Podravine slabo su opremljena komunalnim objektima. Vodovod je 1979. godine imalo samo pet naselja, a kanalizaciju tek dva naselja. Trgovinsku radnju za nabavu najosnovnijih svakodnevnih artikala posjedovalo je 29 naselja.

Čak se 88 posto domaćinstava 1971. godine opskrbljivalo vodom iz bunara ili cisterne, a 1981. godine tek 46,8 posto.

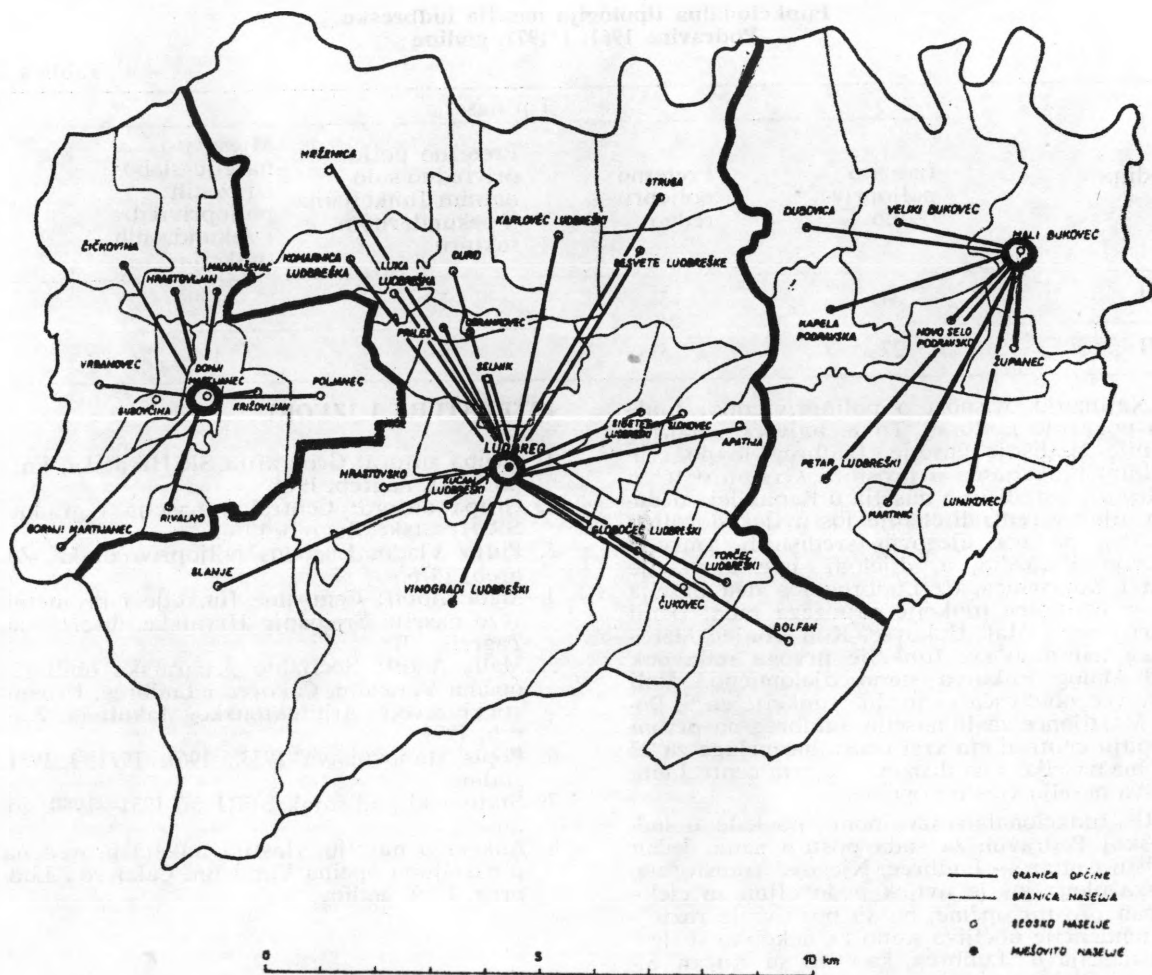
Urbani elementi u selima ludbreškog kraja javljaju se osobito u izgledu kuća za stanovanje. One se sve više grade i uređuju prema gradskim standardima. Na žalost, detaljnije podatke o unutrašnjem uređenju stambenih objekata nemamo. O modernizaciji kuće možemo nešto zaključiti na osnovu procjene starosti kuća prema anketi 1979. godine. Oko 40 posto kuća starosti je do 20 godina, što jasno ukazuje na započeti proces modernizacije stambenog prostora u ludbreškoj općini.

Još 1971. godine sva naselja, osim samog Ludbrega, bila su seoskog karaktera. Osnovna karakteristika demografskog razvoja većine naselja ludbreškog kraja u poslijeratnom je vremenu regresija i stagnacija. Samo su četiri naselja u vremenu od 1857. do 1981. godine zabilježila maksimalan broj stanovnika 1981. godine, a jedno naselje 1971. godine. Dvadeset naselja zabilježilo je maksimalan broj stanovnika 1948. i 1953. godine, neposredno pred proces deagrarizacije. Čak je trinaest naselja zabilježilo maksimalni broj stanovnika u agrarnom vremenu između dva svjetska rata.

Prosječna veličina naselja u stalnom je opadanju od 1953. godine. Danas iznosi 542,3 stanovnika. U poslijeratnom vremenu samo pet naselja bilježi stalniji porast stanovnika: Globočec, Kučan, Ludbreg, Sigetec i Sudovčina. Tri su naselja zadržala otprilike isti broj stanovnika u poratnom razdoblju s navijacijom ± 1 posto. Sva druga naselja zabilježila su pad stanovništva. Čak je 25 naselja opalo brojem stanovnika za više od 10 posto, a kod osam naselja pad je iznosio manje od 10 posto.

Većina naselja ludbreške Podravine pripada tipu grupiranih naselja, a manji dio tipu disperznih naselja. To je, u osnovi, u skladu s prirodnim karakterom kraja. Ipak, ubrzane promjene u načinu života u ovom stoljeću, a posebno poslije drugog svjetskog rata, stanovništvo dovode, malo po malo, do preobražaja u načinu gradnje seoskih domova, kuća za stanovanje i gospodarskih objekata. Javljaju se veće promjene na stambenim objektima, koji postupno postaju primarni građevinski objekti u većini naselja. Nestaju stare nastambe građene od pletera i nabijene zemlje s drvenim stupovima i gredama, sa slamnatim krovovima i izduženim nadstrešnicama. Sve se danas gradi od cigle, betona i crijepa, ili od drugih suvremenih građevinskih materijala. S podizanjem kvalitete gradnje, ugradnjom suvremenih materijala, paralelno ide i proces premještanja kuća prema cestama. Vrlo se često kuće nižu uz cestu. Kod starijih oblika gradnje, u početku ovog stoljeća, kuće su čelom okrenute prema cesti. Dvorišta su obično izdužena s gospodarskim objektima. Dio kuća je građen u ključ s prostranim dvorištima. Danas je pak, prilikom gradnje, kuća za stanovanje središnji objekt i nastoji se tako locirati da ima dominantan položaj, a svi ostali objekti i funkcije prostora okućnice podređeni su kući za stanovanje. Najčešći su novi objekti, visoke prizemnice ili kuće na kat.

Niz gospodarskih objekata u mnogim naseljima doživljava u novije vrijeme značajne transformacije u skladu s promjenom gospodarske osnove porodice. Te se zgrade pretvara-

Sl.2. Centralna naselja prvog stupnja centraliteta s gravitacijskim područjima u Općini Ludbreg 1978. godine

ju u garaže, spremišta, skladišta, ili, što je nešto rjeđe, preuređuju se za neke zanatske i sitne industrijske djelatnosti.

U ludbreškom prostoru najčešća su naselja niznog oblika. Prema anketi 1979. bilo ih je 19. Karakteristično je njihovo formiranje uz cestovne komunikacije.

Disperznih naselja ima u ludbreškoj općini svega sedam, uglavnom u podgorju Kalnika.

Zbijenom, uglavnom amorfnom, tipu pripada 15 naselja.

U funkcionalnom pogledu 1971. godine, kao i 1961. godine, glavnina naselja pripadala je tipu izrazito poljoprivrednog naselja. U 1971. godini uočen je značajan pomak sedam naselja prema tipu mješovitog, pretežno poljoprivrednog, naselja s dodatnim funkcijama u sekundarnom sektoru djelatnosti.

**Funkcionalna tipologija naselja ludbreške
Podravine 1961. i 1971. godine**

Tablica 6

Godina	Tip naselja			
	Izrazito poljoprivredno	Pretežno poljoprivredno	Pretežno poljoprivredno s dodatnim funkcijama u sekundarnom sektoru	Mješovito naselje slabo izraženih poljoprivred. i sekundarnih funkcija
1961.	34	5	1	—
1971.	27	5	8	1

Najmanju ovisnost o poljoprivrednoj funkciji pokazuje Ludbreg. To je najveće i najznačajnije središnje naselje. Ludbreg je po centralnim funkcijama u prostoru svrstan u treću kategoriju središnjih naselja u Republici. Međutim, njegov centralitet nije još uvijek dovoljno izražen, pa niz njegovih središnjih funkcija obavlja Varaždin, a, dijelom, iste aspiracije ima i Koprivnica. Uz Ludbreg još dva naselja imaju centralne funkcije najnižega reda: Donji Martijanec i Mali Bukovec. Kod Donjeg Martijanca nalazimo sve funkcije prvoga reda dok kod Malog Bukovca samo djelomično.³ Mali Bukovec obuhvaća centralne funkcije za 9, Donji Martijanec za 10 naselja. Ludbreg na prvom stupnju centraliteta vrši centralne usluge za 22 okolna naselja, a na drugom stupnju centraliteta za sva naselja vlastite općine.⁴

U funkcionalno-razvojnom pogledu u ludbreškoj Podravini za sada postoji samo jedan žarišni centar — Ludbreg. Njegova transformacijska uloga još je uvijek nedovoljna za cjelokupan prostor općine, pa su pozitivnije razvojne tendencije uočljive samo za nekoliko susjednih naselja uz Ludbreg, kao što su Kućan, Sigetec i Globočec.

LITERATURA I IZVORI

1. Grupa autora: Geografija SR Hrvatske, knjiga I i II, Zagreb, 1974.
2. Grupa autora: Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, Zagreb, 1976.
3. Puljiz Vlado: Eksodus poljoprivrednika, Zagreb, 1976.
4. Malić Adolf: Centralne funkcije i prometne veze naselja Središnje Hrvatske, disertacija, Zagreb, 1978.
5. Malić Adolf: Socijalno geografska obilježja općina Varaždin, Čakovec i Ludbreg, Urbaništiki zavod Arhitektonskog fakulteta, Zagreb, 1979.
6. Popis stanovništva 1953., 1961, 1971. i 1981. godine
7. Statistički godišnjak SFRJ od 1951—1980. godine
8. Anketa o naselju, vlastita anketa provedena u naseljima općina Varaždin, Čakovec i Ludbreg, 1979. godine.

BILJEŠKE

¹ Anketa o prihodima i rashodima i potrošnji domaćinstva 1973, SBJ 833, Beograd 1974, str. 10—14.

² Smatra se normalnim stanjem učešće starog stanovništva do 12 posto.

³ Karakteristične središnje funkcije drugog stupnja centralnosti su: trgovina poljoprivrednog materijala, osnovna škola, mjesni ured, pošta i zdravstvena ambulanta.

⁴ Karakteristične centralne funkcije drugog stupnja centralnosti su: prodaja ratarskih proizvoda, trgovina kućanskih aparata, prodaja stočarskih proizvoda, frizersko-brijake usluge, mehaničarske usluge, tjedni sajam, prodaja povrća i voća, kinematograf, trgovina odjeće i obuće i trgovina namještaja.